

לשכת רב

הפקולטה למדעי היהדות
הקמפוס

דף שבועי

פרשת ויחי,

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
תשס"ח

מספר 735

ע"ש הלנה ופאול שולמן

ברכת נפתלי*

ברכת יעקב לנפתלי היא: "נפתלי אילה שלחה הנתן אמרי שפר" (מט: כא). ברכה זו זכתה למגוון רחב של פירושים, מהם דרשניים ביותר, מהם המנסים להבין את פשטם של הדברים הסתומים. מה הקשר בין היות נפתלי איילה שלוחה ובין נתינת אמרי שפר? האם אמורים הדברים לתאר את תכונותיו האישיות של נפתלי האיש, כנאמר על יוסף, או שבח הם לשבט נפתלי, או שמא שבח לארץ נפתלי הפורייה? האם הברכה היא נבואה ספציפית הרומזת למעשה מסוים הקשור לשבט נפתלי? מי שסבור כך, כגון רש"י או רלב"ג ורד"ק, מייחס את הדברים למלחמת דבורה וברק משבט נפתלי בסיסרא. מפרש רש"י:

'ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי' (שופ' ד: ו) והלכו שם בזריזות, וכן נאמר לשון שלוח: 'בעמק שלח ברגליו' (שם ה: טו). הנתן אמרי שפר: על ידם שרו דבורה וברק שירה.

פירושים כאלה נשענים על אסוציאציה מילולית. עוד פירוש הנשען על זיקה מילולית רואה בפסוק תיאור לאהבת החירות של נפתלי כאיילה חופשית וזריזה, על פי התיאור באיוב לט: א-ה:

הַיְדַעַתָּה עַת לָדַת יַעֲלֵי סֶלַע חִלְלֵי אַיִלוֹת תִּשְׁמָר.
תִּסְפֹּר יְרַחֲמִים תִּמְלֹאנָה וַיְדַעַתָּה עַת לְדַתְנָה.
תִּכְרַעְנָה יְלֻדֶיהֶן תִּפְלַחְנָה חֲבָלֵיהֶם תִּשְׁלַחְנָה.
יַחְלְמוּ בְנֵיהֶם יִרְבוּ בְּכָר יִצְאוּ וְלֹא שָׁבוּ לְמוֹ.
מִי שֶׁלַח פָּרָא חֲפָשִׁי וּמִסְרוֹת עָרוֹד מִי פִתַח.

אמנם הפרא הוא ששולח חופשי, אך בקטע זה מוזכרים הן איילות הן הפועל 'שלח'. אין המפרשים תמימי דעים אפילו בדבר משמעותן של המילים בפסוק. האם איילה היא בעל החיים הידוע בזריזותו, כמו שנאמר: "משה רגלי כאילות" (תה' יח: לד)? או שמא הכוונה, כפי שהבין תרגום השבעים, לעץ האלה השולח את שלוחותיו-ענפיו, ואמרי שפר יהיו אמירים יפים של העץ?¹ והשוו את שתי תמונות הגפן:

גפן... נִתְטָעָה... ותשרש שרשיה... וענפיה ארזי א-ל. תשלח קצינה (=ענפיה)... יונקותיה (תה' פ: ט-יב).

* לעילוי נשמת גיסי האהוב, נפתלי הרצל רייך, ז"ל.

¹ ראו משה צפור, תרגום השבעים לספר בראשית, בר-אילן תשס"ו, עמ' 610: "נפתלי חוטר משוחרר, נותן ביכול יופי".

ויצמח ויהי לגפן סַרְחַת... ושרשיו תחתיו יהיו ותהי לגפן ותעש בדים ותשלח פְּאֲרוֹת... והנה הגפן הזאת כְּפִנָּה שרשיה עליו ודליותיו שלחה-לו להשקות אותה מעַרְגוֹת מטעה (יח' יז:1-2).

בשתי התמונות הללו – בתהלים וכיחזקאל, באים תיאור הענפים (או הבדים והפארות) והפועל 'שלח'.

או שמא אילה שלוחה היא אדמת שלחין (ושוב ראו ביחזקאל: "שלחה-לו להשקות"). את השם 'איילה' אפשר לגזור אולי מהמילה 'איל' הנסמך לפארן (בר' יד:1: "עד איל פארן"), שם תרגם אונקלוס: "מישר פארן", וכן מקבל רש"י: כתרגומו.² 'אילה' יהיה אפוא ציון טופוגרפי.³ ומה הם 'אמרי שפר'? אמירים יפים? אמרים (דיבורים) יפים? ומה הקשר לחלקו הראשון של הפסוק? גם הקדמונים התקשו בהבנת פסוק זה והוציאו אותו מפשוטו. כך בבבלי (סוטה יג ע"א):

ומאן נזיל? ניזיל נפתלי, דקליל כי איילתא, דכתיב (בר' מט) 'נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר'. אמר רבי אבהו: אל תקרי אמרי שפר אלא אמרי ספר.⁴ ובילקוט שמעוני: "אמרי שפר אלו דברי תורה שנתנו על ידי שופר".⁵ לדעת טור-סיני,⁶ אין לראות במילה 'אמרי' לא אמרים ולא דיבורים, אלא את המילה 'אמר' הבאה בארמית, באכדית (immeru) ובאוגריתית בהוראת טלה וכבש. והמילה 'שפר' דומה למילה האכדית shapparu, שמובנה שעיר עזים או תיש. על כן סבור טור-סיני שכוונת הכתוב היא שנפתלי שולח 'אמר ושפר' וגם אייל מעדרו, בדומה לאשר הנותן מעדני מלך. על פי פירוש זה, אין נפתלי משול כלל לבעל חיים (איילה) או לצמח (אלה בעלת ענפים יפים) אלא נאמר ששבת אשר ושבת נפתלי שאדמתם פורייה נותנים מתנות או מס ראויים למעדני מלך. פירוש זה התקבל גם על ידי משה ויינפלד.⁷

הרמב"ן ו'חזקוני' מציעים פירוש אחר: רמב"ן בפירושו לבר' מט: כא כותב:⁸ 'נפתלי אילה שלוחה' - מנהג במושלי ארץ לשלוח זה לזה האילים, וכך הענין, כי האילות שנולדו בארץ מלך הצפון יגדלו אותן בהיכלי מלך הנגב ויקשרו כתב הבשורה בקרניה והיא תרוץ מהר ותשוב למעונה ויתבשרו בהן, וזה טעם אמרי שפר, כלומר אילה שלוחה מבשר בשורות טובות. והענין הזה ידוע, והוא מוזכר בירושלמי במסכת שביעית (פ"ט ה"ב): אמרו אין אזלין לון חזרין, ואי בעית למבדקיה איתו טביין וישלחון לארע רחיקא בסוף אינון חזרין, עבד כן ואייתי טביין וחפי קרניהון בכסף ושלחון לאפריקי ובסוף תלת עשרה שנין חזרון לאתריהון (=אם תלכו לשם תשובו כי הטבע גורם לחזור למקום שנולדו. ואם אתם רוצים לנסות הדבר תנסו בצבאים שהורגלו כאן ותשלחום לארץ רחוקה ותראו שבסוף יחזרו למקומם. עשו כן וחפיו קרניהון בכסף [כדי שיהיו ניכרים] ושילחום לאפריקה ובסוף שלוש עשרה שנה חזרו למקומם) שהתירום לאחר י"ג שנה, ומיד חזרו. והמשל, כי נפתלי שבע רצון ומלא כל טוב וממנו תבא בשורה לכל ישראל כי עשתה ארצו פירות לשבעה, כמו שהזכירו רבותינו בפירות גנוסר (תנחומא ויחי יג).

רמב"ן מתאר את שבת נפתלי כאיילה שלוחה, מעין יונת דואר, השלוחה לבשר בשורות טובות. בדרך דומה הלך ה'חזקוני':

'נפתלי אילה שלוחה', קלים כאיילות בהשתלחם מן המלחמה לבשר בשורות טובות ומשופרות של נצחון המלחמה, היינו הנותן אמרי שפר'.

אני רוצה להציע שנבחין בברכת יעקב לנפתלי מעשה אָמֵן של רב-משמעות, המצוי לא מעט בשירה המקראית ובספרות החכמה. יתרונו של מבע רב-משמעי הוא שיש בכוחו לומר דברים אחדים במילים מעטות, וגם להוות אתגר לקורא.

² וראו דב רפל, תרגום אונקלוס כפירוש לתורה, ספרית "הילל בן-חיים", תשמ"ה, עמ' 171.

³ השוו: "בעמק שלח ברגליו" (שופ' ה:טו).

⁴ מובא גם בילקוט שמעוני תורה פרשת ויחי רמז קסב ד"ה כיון שהגיע למערת.

⁵ ילקוט שמעוני תהלים רמז תתמ ד"ה מי כמוך חסין.

⁶ "נפתלי ויוסף בברכת יעקב", הלשון והספר, כרך הספר, ירושלים תש"ך, עמ' 210.

⁷ אנציקלופדיה עולם התנ"ך, בראשית, עמ' 252.

⁸ הציטוט ותרגום הירושלמי לקוחים מפירוש הרמב"ן על התורה, מהדורת שעוועל ירושלים תשי"ט עמ' רעב.

לכד מן המשמעויות האפשריות שהובאו לעיל, אולי אפשר להוסיף שמדובר בשליח זריז כאיילה המביא בשורות טובות. בבחינת "להשיב אמרים אמת לשלחין" (משלי כב: כא).⁹ ברצוני להפנות את תשומת לב הקורא לפתגם אכדי, שיש בו כדי לחשוף לפנינו משמעות נוספת הגלומה בברכת נפתלי ולהוסיף משקל לפירוש הרמב"ן ו'החזקוני': Mar siprim hakamum birit = sarrani salimam isakkan (שפרימ), שפירושו 'שליח', דומה מאד בצלילו לביטוי 'אמרי שפר'.¹⁰ Mar siprim (מר שפרימ) יש במקרא אמירות אחדות בזכות השליח הטוב שהוא ציר נאמן לשולחיו, ולחילופין – בגנות השליח העצל.¹¹

יהי רצון שנזכה לחוות את דברי ישעיה (נב:ז): "מה נאוו על הַהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מְשֻׁמֵעַ שְׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב מְשֻׁמֵעַ יְשׁוּעָה, אָמַר לְצִיּוֹן מְלַךְ אֶ-לֹהֵיךְ".

ד"ר רחל רייך
מכללת כנרת, עמק הירדן

⁹ הוצע בין שאר הצעות על ידי משה וינפלד, שם.

¹⁰ פתגם אכדי זה משמש מוטו לספרו של דוד אלגביש: השירות הדיפלומטי במקרא ובתעודות מן המזרח

הקדום. ירושלים תשנ"ח.

¹¹ כגון במשלי יג: יז; יא: כו; כה: יג.